

ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 7.01 : [37 : 7]

Оксана Шрамко

ORCID iD 0000-0002-1265-2423

кандидат філософських наук, доцент, декан факультету мистецтв,
Криворізький державний педагогічний університет,
просп. Гагаріна, 54, 50086 м. Кривий Ріг, Україна
shramkooksana@mail.ru

ІНТЕГРАЦІЯ ЯК СВІТОГЛЯДНА ПАРАДИГМА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена актуальній проблемі інтеграції в мистецтві та інтеграційних процесів у системі мистецької освіти. Ставлячи за мету осмислення інтеграції як світоглядної парадигми мистецької освіти, автор розглядає мистецтво в якості інтегратора світорозуміння, а інтеграційні процеси в системі мистецької освіти як ознаку парадигмальних змін сучасної культури. Аналізуючи інтегративну еволюцію мистецької освіти, автор доходить висновку, що саме інтеграція детермінує сучасні засадничі зміни ідей, принципів, методологічних підходів і методичних стратегій різних галузей пізнання, у тому числі й пізнання художнього.

Ключові слова: інтеграція; мистецтво; мистецька освіта; світоглядна парадигма.

Вступ. Сучасні дослідження проблем педагогіки мистецтва, освіти й виховання засобами мистецтва все більше торкаються питань інтеграції в мистецтві та інтеграційних процесів у системі мистецької освіти. Спираючись на розробки в галузі культурології, філософії мистецтва, мистецтвознавства, психології художньої творчості та художнього сприйняття (М. Бахтін, В. Ванслов, Л. Виготський, А. Гуревич, Я. Зись, М. Каган, Г. Костюк, Ю. Лотман, В. Мазепа, А. Маслоу, Б. Теплов), вітчизняні та зарубіжні науковці намагаються дослідити шляхи активізації інтеграційних процесів у галузі художньо-естетичної освіти й виховання, побудувати оптимальні моделі інтегрованого навчання мистецтву, розробити інтегративні художньо-педагогічні технології, виявити ефективні методи формування поліхудожньої компетентності особистості (Л. Масол, Б. Мейлах, Н. Миропольська, Н. Морисова, Т. Наумова, Г. Падалка, В. Прокопцова, Л. Рапацька, Л. Савенкова, М. Сова, Л. Тишевська, О. Шевнюк, Г. Шевченко, В. Шейко, О. Щолокова, Б. Юсов та ін.). Проте сьогодні впровадження у вітчизняний освітнянський процес інтегрованих навчальних програм і курсів художньо-естетичного спрямування відбувається з певними труднощами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Пояснюється це, на думку автора, недостатнім усвідомленням світоглядних засад і сутнісних основ

сучасних інтеграційних процесів в мистецтві, мистецькій освіті й культурі загалом.

Метою статті є осмислення інтеграції як світоглядної парадигми мистецької освіти.

Мистецтво – інтегратор світорозуміння. Інтеграційні процеси в системі мистецької освіти – це, насамперед, ознака парадигмальних змін сучасної культури – трансформації змісту пізнання, детермінованої спочатку його постмодернізацією, а потім і постпостмодернізацією. Епістемологічна невпевненість постмодерну, пов'язана з руйнацією традиційних цінностей, сьогодні поступається пошукам гармонізації як внутрішнього світу особистості, так і її уявлень про світ зовнішній, значно розширюючи духовні обрії людини та узагальнюючи ієрархію її цінностей і смислів. У постпостмодерному світобаченні художня ризома замінюється новою естетичною картиною світу: замість хаосу – ідеальна впорядкованість, а мистецтво постає універсальною формою світорозуміння (світозалучення), адже кристалізує загальні світоглядні принципи та визначає головні сенсожиттєві орієнтири людського буття.

Художня мова мистецтва завжди унікальна й особистісно забарвлена, але вона іманентно є носієм загальнолюдського змісту, надбанням загальнолюдської культури. Тому звернення до художньо-естетичного компоненту як важливої складової сучасної освіти несе в собі значний

освітньо-виховний потенціал – як унікальне джерело трансляції загальнолюдських духовних цінностей мистецтво володіє значними можливостями багатогранного впливу на становлення особистості, здатної до цілісного світосприймання та світоосягнення. Через свою здатність цілісного впливу на внутрішній світ людини мистецтво спроможне розкривати явища дійсності комплексно – у їхній багатоплановості й різнобарвності, глибині й асоціативності, взаємозв'язку й взаємозалежності, тим самим формуючи світогляд особистості.

Світоглядний потенціал мистецької освіти пояснюється, насамперед, сутнісними характеристиками мистецтва. Художня діяльність відрізняється від усіх інших видів людської діяльності тим, що вона не знає диференціації – поділення на матеріальне і духовне, теоретичне і практичне, об'єктивне й суб'єктивне тощо. Все, що у всіх інших видах діяльності диференційоване й спеціалізоване, у художній діяльності органічно поєднується, в ній зливаються елементи усіх основних видів людської діяльності. Їх взаємозв'язок і неподільна цілісність є специфікою художньої діяльності. Звісно, мистецтво не замінює собою жодний з існуючих видів людської діяльності, воно не в змозі це зробити, та й не ставить перед собою подібних цілей, проте відтворює, моделює їх у взаємозв'язку та взаємодоповнюваності, створюючи сутнісну основу єдності явищ і тим самим надаючи цілісності культурі. Це нагадує давньоіндійську притчу про сліпців, які намагалися скласти уявлення про слона і почали обмацувати його. Перший охопив ногу тварини і вирішив, що слон схожий на стовп. Другий помацав черево і сказав, що це джбан. Третій торкнувся хвоста і порівняв слона з корабельним канатом, а четвертому дістався хобот і він зробив висновок, що слон – те ж саме, що й змія. У результаті сліпці так і не зрозуміли, що собою являє слон, адже вони пізнавали тільки окремі властивості явища, а не його сутнісну єдність і цілісність.

На думку П. Флоренського, художник відтворює не короточасний стан, як це робить фотограф, а зливає в єдине ціле вираження, що відносяться до різних відрізків часу, і таким чином, створює гармонічне ціле. Філософ наводить приклади з роботи Бродера Христіансена «Філософія мистецтва», де зазначено, що портрети видатних голландських, німецьких та італійських майстрів є синтезом різних виражень, що злиті в гармонічну єдність. Споглядаючи такий твір мистецтва, за Флоренським, ми переходимо до «синтетичної перцепції», на кшталт перцепції тримірного тіла з чотиривимірним простором (як нібито предмети були б видні «з четвертого виміру, тобто насамперед не у перспективі, а відразу з усіх сторін, як знає їх наша свідомість»). Для підтвердження свого висновку П. Флоренський згадує картину «Мертва природа» («Nature morte») Пікассо, де митець спробував представити скрипку з різних

точок зору, з усіх сторін, для того, щоб розкрити «всесвітнє пластичне внутрішнє життя скрипки, її ритм і динаміку» (Флоренський П., 1915, с. 45).

Отже, на відміну від усіх інших сфер культури мистецтво представляє її не однобічно, а цілісно, в результаті чого культура епохи, країни, нації виявляється більш повно, безпосередньо і яскраво, ніж у результатах будь-якого іншого виду людської діяльності і це пояснює відомий вислів про мистецтво як дзеркало культури, у якому, як світ у краплині води, відображується її сутність.

На світоглядну сферу навчання і виховання мистецьку освіту перетворює також особистісна спрямованість художнього пізнання, адже світоосягнення в мистецтві й через мистецтво відбувається виключно в контексті особистісно-ціннісної екзистенції – особистісного світопереживання та світовідтворення завдяки іманентній емотивності художньої діяльності й художнього сприйняття.

І нарешті, сам факт виникнення мистецтва був спроектований не лише простими потребами життя – необхідністю виживання у навколишньому світі, збереженням роду, передачі практичного досвіду існування в суспільстві тощо. Насамперед, поява художнього способу освоєння світу стала вирішенням «філософсько-освітнього проекту» – художньо-образне пізнання з самого початку було ціннісно-універсальним інтегратором світорозуміння. Мистецтво народжувалося як спосіб узагальнення духовного досвіду і пізнання створюваної у суспільстві системи цінностей та передачі інформації про неї наступним поколінням. І це був найперший спосіб цілісного світосприймання й світоосягнення людини, світоосягнення міфологічної свідомості, яка ще не встигла відірватися від безпосередньо-чуттєвого сприймання навколишнього світу і мала ціннісно-орієнтаційний характер. Крім того, для прадавньої людини мистецтво було не лише найпершим, але й єдиною можливим способом духовного освоєння світу, єдиним світоглядом – як відома, і релігія, і наука, і філософія приходять в історію культури, як і у життя окремої людини, значно пізніше (так, наприклад, філософія починає свій розвиток лише у рабовласницькому суспільстві).

Цей феномен можна пояснити тим, що художнє мислення як мислення в образах не потребує абстрагування суб'єкта в акті пізнання, як цього потребує мислення абстрактно-логічне, а первісна людина ще не усвідомлювала своєї відмінності від зовнішнього світу і не виокремлювала себе з нього. Тому предметом духовного освоєння оточуючого світу виступало не його об'єктивне буття, а недиференційована міфологічною свідомістю єдність об'єкта і суб'єкта, природного світу і людини. Відтак, сенсожиттєві орієнтації первісної людини спрямовувалися в площину художньо-образного світоосягнення і мистецтво актуально випередило філософське осмислення дійсності, адже доступними йому засобами почало безпосередньо вирішувати

ти проблему виявлення найглибших світоглядних засад людського буття, яка постала вже перед міфологічною людиною. Виявлення світоглядних засад людського буття – «вузлових категорій світогляду» (В. Шинкарук) – з неминучістю вимагало їх ціннісного розуміння і осмислення, що детермінувало накопичення духовного досвіду, його збереження і передачу від покоління до покоління в художньо-образній формі. Таким чином, мистецтво з самого початку з необхідністю виконувало свою світоглядно-освітнянську функцію – людинотворчу функцію цілісного світосприймання й світоосягнення, історично випереджаючи і філософію, і педагогіку.

Інтегративна еволюція мистецької освіти. Як більш чи менш впорядкована система навчання і виховання засобами мистецтва мистецька освіта має давні традиції, вона існувала фактично в кожному суспільстві – як на рівні повсякденної практики, народних звичаїв та традицій, так і на рівні державної організації, на що звертали прискіпливу увагу вже Платон і Аристотель. Проте майже завжди перевага віддавалася окремим видам мистецтва.

Наприклад, особливою увагою завжди користувалася музика – за часів античності її розглядали в якості найефективнішого засобу очищення людської душі (катарсису), опанування музично-числовою структурою космосу (Піфагор); вимагали обов'язкового впровадження в державну систему освіти теорії музичного виховання в ім'я укріплення моралі та знищення розпусти (Платон, Аристотель); західноєвропейське середньовіччя вважало григоріанський хорал основою єдності віри, а державний гімн і сьогодні є головним атрибутом будь-якої країни, художнім артефактом, що відіграє роль інтегратора духовного єднання соціальної спільноти. Завдання духовно-естетичного виховання було покладено на архітектуру та театр у формі літургічної драми в епоху Середньовіччя, тоді як Відродження поклало надії на живопис і скульптуру, Просвітництво віддавало перевагу літературі та театру, Романтизм – літературі й музиці, а у ХХ столітті роль головного просвітника і вихователя переходить до кіномистецтва. Причому останнє не є випадковістю, – стрімкий розвиток кіномистецтва як синтетичного виду художньої діяльності, що об'єднує різні види мистецтва, став однією з характерних ознак глобальних змін у сучасному мистецькому просторі, що відображує зміни у сучасній культурі – тяжіння до інтеграції на всіх рівнях її існування.

На рівні художнього пізнання роль інтеграції мистецтв у процесі формування особистості, здатної до цілісного світосприймання й світоосягнення, важко переоцінити. Представляючи ієрархічну систему розвитку цілісної особистості засобами інтеграції мистецтв, М. Сова зазначає, що завдяки інтеграції мистецтв «встановлюється єдність особистісного і соціального, досягається цілісність всіх можливих способів сприйняття світу – від словесного до композиційно-архітектурного, від музич-

но-звукового до живописно-зображального, від танцювально-рухомого до сценічного». Дослідниця підкреслює основоположну роль «іманентно при-таманих мистецтву універсальних механізмів інтегрування видів художньої творчості – архетипу, символу, образу, метафори, ритму, інтонації, схеми, моделі, міфу, за допомогою котрих досягається цілісність як у системі мистецтв, так і в системі особистості» (Сова М. О., 2005, с. 20).

ХХІ століття значно активізує інтеграційні процеси у різних галузях культури, що підвищує вигоди суспільства до освітянської галузі, яка покликана завжди бути на крок попереду. Це є вкрай актуальним для вітчизняної освіти, адже Україна, приєднавшись до Болонського процесу, увійшла у загальноєвропейський освітній простір, який потребує інтеграції знань як основи свого розвитку. Відповідно, повинні відбутися зміни і в мистецькій освіті – зміни у напрямку інтеграції художніх та філософсько-культурологічних знань з метою їх концентрації, впорядкування, узагальнення, і, врешті-решт, побудови цілісної системи художнього пізнання.

Нагальність модернізації мистецької освіти суттєво детермінується також і складними умовами постпостмодерністської еволюції, опосередкованої глобалізацією, інформатизацією й подальшою зростаючою неймовірними темпами масовізацією культурного середовища, що відкриває і нові можливості, і нові небезпеки. Так, неабияку роль у сучасному медіа-просторі відіграють інформаційно-комунікативні PR-технології, які суттєво впливають на масову свідомість і все активніше втручаються у функціонування художніх комунікацій. Аналізуючи дослідження Н. Ореховської (Ореховська Н., 2015) щодо механізмів впливу інформаційно-комунікативних PR-технологій на масову свідомість, В. Дворніков підкреслює, що «PR-технології, які передбачають зміст і методику реалізації інформації, можуть бути націлені як у позитивному, так й у негативному плані впливу на масову свідомість населення. Даний діапазон впливу й визначається таким поняттям, як «маніпуляція». У ХХ столітті задля маніпуляції масовою свідомістю активно використовувався кінематограф, «виникнення телебачення розширює можливості маніпуляції: синтезуючи звук і зображення, воно забезпечує ширші комунікативні можливості, у той же час збільшується ефект правдоподібності», а отже, й «ефект довіри» (Дворніков В., 2015).

Інформаційно-комунікативні PR-технології у сфері мистецтва не лише підтримують сучасний арт-ринок, а й створюють підґрунтя для формування естетичної свідомості особистості, розвитку естетичного й художнього смаку або несмаку. І не зважаючи на те, що піар вважається наукою й мистецтвом формування суспільної думки в бажаному напрямку, існуючи в оточенні художніх артефактів масової культури, спроектованих і підтримуваних

такими PR-технологіями, як реклама, перформанс, хепенінг, кітч, епатаж, провокація тощо, молодій людині важко адекватно сприймати й оцінювати художню дійсність.

Технообразотворчість та всеохоплююча віртуалізація сучасного світу постають новими викликами і перед мистецтвом, і перед мистецькою освітою. Специфіка постпостмодернізації культури виявляється через ствердження низки нових художньо-естетичних канонів – інтернетівська арт-діяльність, що успішно конкурує з її традиційними формами, інтерактивність, віртуалізація художнього середовища тощо. Слід звернути особливу увагу на те, що сьогодні віртуальна реальність є не просто ознакою часу, створенням нових можливостей пізнання, а чинником, що формує нові духовні цінності й нову свідомість. Віртуальна культура виховує сучасне покоління в значно більших масштабах, ніж традиційна культура родинної й шкільної освіти, причому комп'ютерні технології розвиваються настільки стрімкими темпами, що традиційна освіта не встигає вчасно й адекватно реагувати на виклики віртуальної реальності, яка сама по собі є інтегрованою системою.

Висновки. Відтак, очевидно, що інтеграція виступає світоглядною парадигмою сучасної культури, саме вона детермінує засадничі зміни ідей, принципів, методологічних підходів і методичних стратегій різних галузей пізнання, у тому числі й пізнання художнього. Отже, інтеграційні процеси в мистець-

кій освіті – це вимога часу, вимога сучасного суспільства, яке потребує вчителя не просто освіченого, озброєного новітніми знаннями й художньо-педагогічними технологіями, а, насамперед, особистості з цілісним світосприйманням і світоосягненням, здатної до інтегративного мислення, створення цілісної картини культури і світу, у якій мистецтво постане як поліхудожнє й полікультурне явище у всій єдності його змісту.

Напрямки інтеграції процесу навчання мистецтву на сьогодні ще не вибудовані в єдину впорядковану систему, науковцями активно розроблюються концепції інтеграції культурологічних, естетичних, художніх знань, методики й художньо-педагогічні технології інтегративного навчання, вносяться зміни у навчальні плани, вводяться нові інтегративні курси, впроваджуються комплексні програми та творчі проекти тощо. Проте для того, щоб усі ці позитивні начебто рухи не перетворилися на «броунівський рух» містечкових рішень, необхідно, на думку автора, створити інтегровані програми на рівні державних стандартів, забезпечивши при цьому не лише інформаційно-технологічні умови оволодіння поліхудожніми компетентностями, а й методологічну інтеграцію філософсько-культурологічних підходів до процесу художнього пізнання, об'єднавши філософію культури, філософію освіти й філософію мистецької освіти у спільному пошуку істини.

Література

1. Дворников В. В. PR-технологии и современное общество: механизмы влияния и его последствия [Электронный ресурс] / В. В. Дворников // Журнал философских исследований. – 2015. – Т. 1. – №. 2. – С. 7-17, DOI: 10.12737/16713. – Режим доступу: <http://www.naukaru.ru/journal/article/view/16713/>
2. Ореховская Н. А. Массовое сознание как объект информационно-коммуникативных PR-технологий : монография / Наталья Анатольевна Ореховская. – М.: Изд-во «Этносоциум», 2010. – 156 с.
3. Сова М. О. Інтеграція художньо-культурологічних знань у системі професійної підготовки вчителя гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Сова Маргарита Олександрівна. – К., 2005. – 43 с.
4. Флоренский П. А. Смысл идеализма / Павел Александрович Флоренский. – М., 1915. – 96 с.
5. Шрамко О. І. Мистецька освіта в системі сучасної трансформації пізнання: духовні пріоритети [Текст] / О. І. Шрамко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 27-29 квітня 2011 року. – Вип. 11 (16). – К. : НПУ, 2011. – С. 8 – 11.
6. Шрамко О. І. Філософія мистецької освіти в контексті сучасної трансформації пізнання [Текст] / О. І. Шрамко // Актуальні проблеми духовності : зб. наук. праць. – Вип. 12. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – С. 228 – 237.

ИНТЕГРАЦИЯ КАК МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Шрамко Оксана, кандидат философских наук, доцент, декан факультета искусств, Криворожский государственный педагогический университет, просп. Гагарина, 54, 50086 г. Кривой Рог, Украина
shramkooksana@mail.ru

Стаття посвящена актуальній проблемі інтеграції в мистецтві та інтеграційних процесів в системі художнього освіти. Задавався метою осмислення інтеграції як мировоззренческою парадигмою

художественного образования, автор рассматривает искусство в качестве интегратора миропонимания, а интеграционные процессы в системе художественного образования как признак парадигмальных изменений современной культуры. Анализируя интегративную эволюцию художественного образования, автор приходит к выводу, что именно интеграция детерминирует современные основополагающие изменения идей, принципов, методологических подходов и методических стратегий разных отраслей познания, в том числе и познания художественного.

Ключевые слова: интеграция; искусство; мировоззренческая парадигма; художественное образование.

INTEGRATION AS A WORLDVIEW PARADIGM IN ART EDUCATION

Shramko Oksana, PhD, Associate Professor, Dean of the Faculty of Arts Krivoy Rog State Pedagogical University, ave. Gagarin, 54, 50086 Kryvyi Rih, Ukraine, shramkooksana@mail.ru

The paper is devoted to a topical issue of integration in art, as well as integration processes in the system of art education. The author aims at understanding integration as a worldview paradigm in art education, considering art as an integrator of the world understanding, and treating integration processes in the system of art education as an indication of paradigmatic changes in modern culture. The latter is connected to the postmodern changes in the worldview, where art constitutes a universally ordered form of the world understanding.

To elucidate the worldview potential of art education the author analyses such characteristic features of art as non-differentiability of an artistic activity, as well as personal focus of an art knowledge, since the world understanding in art is performed solely in the context of the personal and existential values. The author calls also attention to the very fact of the art genesis as resolving a «philosophical and educational project», since right from the start the art-creative knowledge was a value-universal integrator of the world understanding, and fulfilled its ideological and educational function – to be a personality-creative tool for a holistic worldview and world understanding, being historically ahead of philosophy and pedagogy.

The author analyses an integrative evolution of art education, and comes to the conclusion that integration is the worldview paradigm of modern culture, that is, determines the fundamental changes in ideas, principles, methodological approaches and teaching strategies for different branches of knowledge, including art knowledge. Among the directions in the integration process of art education the author recognizes the formulation of integrated programs on the level of the state standards based on methodological integration of philosophical and cultural approach to the process of the art knowledge, involving interdisciplinary research in the philosophy of culture, philosophy of education and philosophy of art education.

Keywords: art; art education; integration; worldview paradigm.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2016

Прийнято до друку 27.10.2016